

En klage for bikken

Poulsen, Simon

Published in:
Maal & Maele

Publication date:
2021

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Poulsen, S. (2021). En klage for bikken. *Maal & Maele*, 42(2), 19-23.

En klage for bikken

■ Om en tabt fornærmelse

Af Simon Poulsen

Af og til må en sproghistoriker undre sig over, hvorfor nogle ord gør karriere og bliver brugt og fornyet gennem tusindvis af år, mens andre ord glider lige så hurtigt og pludseligt ud af sprogbrugen, som de kom ind. Selvfølgelig er alt derimellem muligt, og intet er sikret på forhånd: Et flere tusinde år gammelt, stærkt og stabilt ord kan fra en generation til den næste miste pusten og tabe konkurrencen til en yngre dannelse eller et nyt lån. Omvendt kan også pludseligt optagne lån eller nydannelser sole sig i deres nys opståede pondus og selv blive grundpiller i de næste mange generationers ordforråd. Ofte lever de glemte ord dog videre i gemte afkroge, uden for standardsproget, i faste vendinger eller som specialiserede termer for få indviede. Sproghistorikeren står tilbage med lysten til at forstå, hvad der fik sprogbrugerne til at opgive, afskaffe – eller nok rette- re erstatte – et levedygtigt og flittigt brugt ord.

Sådan et ord er *bikke*, der levede i bedste velgående langt ind i 1800-tallet, men som vist er gledet ud af de fleste nulevende rigsmålstaleres munde. Ordet *bikke* ser ud til at have urgermansk ophav og altså have omkring to tusinde år på bagen, men alligevel tog det ikke mere end et par generationer at miste fortidens glørværdighed.

En værre bikke

Jeg stiftede bekendtskab med ordet *bikke*, da jeg som studentermedhjælper på et digitaliseringsprojekt af *Ømålsordbogens* imponerende seddelsamlinger fik en del af indholdet mellem mine egne hænder. Samlingerne indeholder en ufattelig mængde sedler med belæg og oplysninger om ord, lyde, sprogbrug, kultur og samfund for landbobefolkningen på de danske øer omkring år 1900. En stor del af disse sedler ligger til grund for den trykte ordbog, men samlingerne indeholder også oplysninger, som af den ene eller anden grund ikke blev vurderet tilstrækkelige eller gyldige til at gøre karriere på de glatte sider.

En enkelt af disse sedler er et vidnesbyrd om et farverigt lille ord, der tilsyneladende gemte sig på Thurø ud for Svendborg lidt længere end i resten af landet – hvis det altså er det samme. På sedlen finder man ordet *bikke*, der er forklaret som »et nedsættende ord om en kvinde«. Dem kan der jo være så mange af, men lige dette stammer fra en artikel af P. Malling Larsen på Thurø, der den 21. juli 1961 blev bragt i *Svendborg Avis*. Artiklen handler om sproget på øen i gamle dage, og han forsyner fint sine eksempelord med tilsvarende sætninger. Til *bikke* skriver han: »Hun er en værre *bikke*, der siger

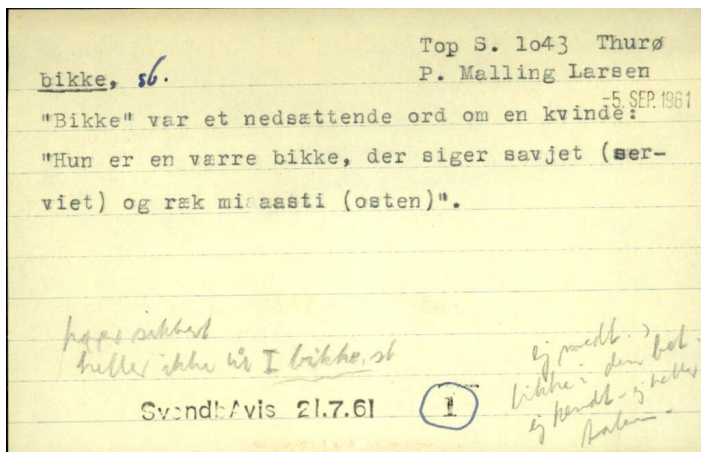

Fig. 1. Seddel fra Ømålsordbogen (fra digitalesamlinger.hum.ku.dk).

savjet (serviet) og ræk mi aaasti (osten)«. Sedlen er stemplet den 5. september 1961, og der er påført nogle bemærkninger med en blød blyant, der forklarer, at *bikke* ikke er kendt i den betydning. At ordet ikke kom med i ordbogen, skyldes formentlig, at kilden stod helt alene trods omfattende samlinger fra Thurø og Tåsinge, og at den præcise betydning er uklar.

Klart er det, at den *bikke*, som vi finder på sedlen, ikke har noget at gøre med de andre homonymer, der er behandlet i *Ømålsordbogen* – nemlig substantivet *bikke* »hammer; næse, hue«, verbet *bikke* »bilde, hugge eller uddybe furer i kværnsten« og interjektionen *bikke*, et kaldeord til ænder. Der er nok heller ingen forbindelse med verbet *bikke*, som min egen familie bruger flittigt om mere eller mindre holdbare – men altid kreative – hjemmesløjdløsninger.

Bikkja og mange andre ilde navne
Selv hvis *bikken* fra Thurø ikke skulle høre til her, så findes der en ældre og enslydende fornærmelse, der engang var udbredt i hele landet, nemlig *bikke* »(en) tæve«. Etymologisk set er ordet egentlig kedeligt. Det er et særegent germansk ord, hvis

oprindelse fortaber sig som gøen i tågerne. Det kendes fra oldnordisk og islandsk *bikkja*, færøsk *bikkja*, norsk *bikke* og fra mange svenske dialekter (som *bikkja*, *bikka*, *bekkja*, *bykkja*, *bökka* m.v.) – og fra engelsk *bitch*. Mere påfaldende er betydningen og dens udvikling: Selv i oldnordisk bruges ordet både nøgternt og beskrivende om en tævehund, samtidig med at det optræder i fornærmelser fra begyndelsen. Man kan for eksempel finde fornærmelsen *bikkja* i *Kong Sverres saga*, der foregår under den norske borgerkrig og strid om tronen mellem *birkebeinerne* og *baglerne*, og hvis hovedperson er *birkebeinerkongen* Sverre Sigurdsson (1151–1202). Sagaen er nedskrevet på bestilling fra kongen selv nogenlunde samtidig. Her står, at kong Sverre var blevet kaldt *bikkju* (akkusativ af *bikkja*) *ok mörgum öðrum illum nöfnum* »og mange andre ilde navne« af de *baglere*, som Sverre og hans mænd havde belejret i vinteren 1202. Det ville kræve tilgivelse, men den var den

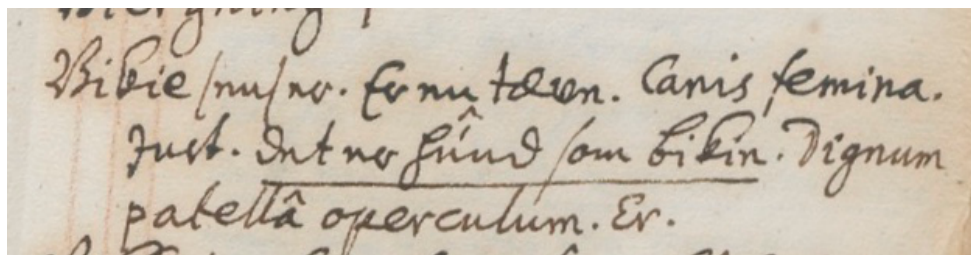

Fig. 2. Fra Moths Ordbog (fra ordnet.dk).

fromme konge villig til at give, hvis også hans synder blev tilgivet.

»Det var hûnd som bikie«

I islandsk, færøsk og norsk var den oprindelige »tæve«-betydning stabil, og man kunne da også finde den i dansk: I *Moths Ordbog* (ca. 1700) kan en hyrdehund hedde *fæbikke*, og han bestemmer grundordet således: »*Bikie*, en, Er en Tæve. *Canis femina*« (fig. 2). Moth kender også udtrykket *det er hûnd som bikie*, oversat med *dignum patellâ operculum* »et låg, der passer til krukken«, og netop denne vending findes også lidt senere. Videnskabernes Selskabs *Dansk Ordbog* (1793) noterer sig om ordet *bikke*: »Høres sielden uden i det gemeene Ordsprog: Det er Hund som Bikke og Bikke som Hund, hvilket bruges om et Par i Ægteskab sammentrædende Personer, som i slette Egenskaber ere hinanden lige«. Her er det altså endnu hunden, der råder. Det var det også i Peder Syvs *Danske Ordsprog* (1688), hvor ordet endnu var almindeligt og hyppigt i vendingen *at klage for hunden at Bikke beed*, forklaret med *klage hvor mand faar ingen trangebood*, altså at klage et sted, hvor man ikke får trøst eller medhold. Den vending

kan man også stadig bruge i Norge, i hvert fald findes den i *Norsk Ordbog*: *klag deg for hunden at bikkja beit deg*.

Fra de tidligste tider er det dog ikke kun Sverre, der er blevet fornærmet over at blive kaldt *bikke*. Første gang ordet optræder i gammeldansk (ca. 1100–1500) er i et dyrerim, der er nedfældet i et papirhåndskrift omkring 1460 af en munk i Næstved. I et vers om sagnfuglen Kaladrius, der kunne give en syg mand svar på, om han skulle leve eller dø, hedder det nemlig for den mindre heldige:

*Thy tw esth sywgh och blywer dødth
hugswale kan iek tek ickæ
thyne venner æræ faa, thet er stoor
nødth
din høstrø er en bichæ*

I et *bichæ* er løbet en smule ud, men der er ingen tvivl om budskabet: Du er syg og skal dø, kan ikke trøstes, og ovenikøbet ligger din hustru i med andre. Det står i skærende kontrast til den raske modpart i den følgende strofe, som skal leve blandt sine fine venner og med en *fulthro qwynnæ* – en trofast (og u-utro) kvinde.

Særbetydningen ›uro kvinde‹ kunne man også opleve for fuld udblæsning i fynskfødte Sigfred Pedersens (1903–1967) *Labradorvise* (fra *Nye og sørgelige Viser*, 1933), som er det yngste belæg, der er taget med i *Ordbog over det danske Sprog*. I digtet er hovedpersonen en Rangperson, en Militær / med langt Gevær og alt det der, og han er ikke begejstret for, at hans »svigtende« kone fik besøg af andre. Hans sygelige jalousi skal løses, og det sker med hustrumord på vers:

*Ha, frække Bikke, gaa! – Nej bliv;
thi ej blot mig det gælder
men Standen; og dit usle Liv
paa Stedet her jeg fælder.
Han fælded først sin Bajonet
...og alt det der med Rør og Ret,
og fælded dernæst Konen
med stød i Farezonen.*

Bikke som fornærmelse lever måske endnu, ikke kun på Thurø, men med lidt held også i Vendsyssel. I hvert fald er det med i *Jysk Ordbog*, hvor det kan spores til en brevveksling mellem lærer Grøn i Hellum og forfatteren og

dialektologen Feilberg. Grøn indberettede i en af sine ordlister (i slutningen af 1880'erne), at han mente at kunne huske at have hørt et *be-k* brugt nedsettende om kvinder, og han gav eksemplet *æn gamæl uj' be-k* ›en gammel ond bikke‹. Bornholmerne er eller var dog tilsyneladende de bikkegladeste: På øen har *bigga* og *arribigga* ›arrig kvinde‹ nemlig fået selskab af de maskuline *bigge* og *arribigge* ›uvorn dreng‹.

Bikken og loven

Det bornholmske *arribigga* kendes også i svensk *argbikka*, og måske var svenskerne før i tiden de flittigste brugere af fornærmende sammensætninger, i hvert fald er de gået et skridt længere for at dæmme op for brugen. Allerede i oldnordisk kunne også *bikkjuhvælpr* og *bikkjusonr*, altså ›tævehvalp‹ og ›tævesøn‹, bruges om tobenede, og i fornsvensk (ca. 1125–1526) finder man tilsvarende *bikkjuhvælper* og *bikkjusonr*. Noget tyder på, at de var flittigt brugt, for i Västgötalagen (fra anden halvdel af 1200-tallet) findes der en særlig lov mod fejlagtigt og ufortrydende at kalde

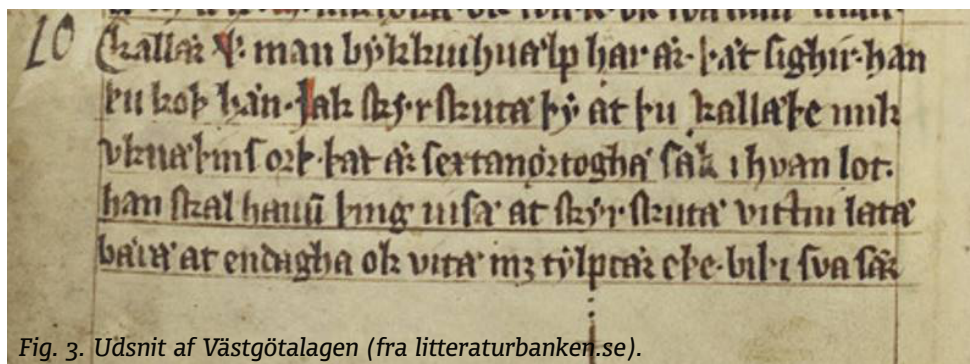

Fig. 3. Udsnit af Västgötalagen (fra litteraturbanken.se).

en mand for *bikkjuhvælper* (fig. 3). Det skal man vare sig for, for loven lyder:

Kalder en mand en mand *bykkiu-huælp*. »Hvem er det,« siger han.
»Du,« sagde han. »Jeg kundgør det, at du kaldte mig ukvemsord«. Det er 16 ørtugers sag i hvert parti.

Bødestraffen på 16 ørtuger for at kalde en mand bikkehvalp var ikke så lidt. 16 ørtuger svarede til 1/24 mark, eller som kornmål 26% Västgöta-tønder rug (noget i retning af 333 kg), så det var altså en anseelig bod, der skulle betales for grove skældsord.

Et bikke-bjæf fra fortiden

Nu har jeg ladet bikken og dens søn føre os tilbage i tid. Jeg er dog ikke kommet nærmere på at forklare, hvorfor disse udmærkede skældsord og den helt anstændige lægmandsbetegnelse for ›tæve‹ måtte vige pladsen for andre. I begyndelsen ridsede jeg op, at det nok ikke er helt korrekt at tale om ords forsvinden, for det er temmelig usandsynligt, at sprogbrugerne kollektivt opgiver at italesætte et fænomen, medmindre selvfølgelig det, som ordet beskriver, forsvinder samtidig. Her kan læserne tænke på tekniske termer fra forsvundne håndværk, urter, der ikke længere sankes, eller nyere tids opfindelser, der allerede er blevet udkonkurreret (*diskette* og *Betamax* klarer nok ikke mange generationer til i folkmunde).

Måske kan netop den nedsættende brug af *bikke* have givet afsættet: Når først ord bliver associeret med noget

uartigt, ubehageligt eller tabubelagt, kan de hurtigt miste fodfæste. På samme måde siger jeg for eksempel hellere selv *hunhund* fremfor *tæve*, selvom det får hundekyndige til at rynke på næsen. På samme måde opfører et udtryk som *bloody nose* sig i de varianter af (især) britisk engelsk, hvor *bloody* bruges som kraftudtryk. Her erstatter det uskyldige *nosebleed* nemlig *bloody nose*, som det stadig hedder på den anden side af Atlanten, for at undgå at bringe talerne i forlegenhed.

Kraftudtryk og skældsord skal i særlig grad holde sig på dupperne for at forblive relevante. Men man kan jo så undre sig over, at bikken fik lov at bide så længe i begge betydninger, inden den måtte aflives. Sådan går det – selvom et udtryk er levedygtigt i det ene århundrede, behøver det ikke være det i det næste, og brugen af *bikke* ebbede kraftigt ud i første halvdel af 1900-tallet. Men hvis du, gode læser, stadig har fat i linen, må du gerne holde os i kort snor og komme med dine egne erindringer, hvis du kender ordet fra din egen hjemstavn, familie eller måske ligefrem dit eget hundehus – eller ordforråd.

Simon Poulsen,
ph.d.-studerende i Indoeuropæisk,
Institut for Nordiske Studier og
Sprogvidenskab,
Københavns Universitet